

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Сучасні глобальні цивілізаційні процеси супроводжуються еволюцією суспільно-культурних цінностей. У зв'язку з цим, нині в світі виникла ситуація, коли глобальні цивілізаційні здобутки минулого поступово починають вичерпувати себе, а новітні — ще не встигли остаточно оформитись і посісти місце у суспільній свідомості. Першими жертвами такого зламу епох стають діти, які є надзвичайно вразливими до суспільних змін і хвилювань. Подібний вплив яскраво виявляється у період навчання у школі, де відбувається основна частина процесу соціалізації дитини. Через згадані глобальні процеси виникає ряд проблем і небезпечних явищ у процесі освіти, серед яких корупція у школі є далеко не найгіршим. Не останню роль у розвитку згаданих негативних процесів відіграє вчительство. Через такі негативні тенденції виникає необхідність, окрім інших заходів, впровадити механізм реальної правової і особливо моральної відповідальності вчителя.

Увага до педагогічної моралі та етики зростає у багатьох державах і освітніх системах. Центри прикладної етики продуктивно працюють у більшості європейських університетів, а також в університетах США. У Франції питання моральності педагога розглядається на рівні держави — там створено національний комітет з етики тощо. Не залишилися осторонь при вивченні питання моральності педагога і українські вчені. Лише за останні роки ними підготовлені такі видання: «Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект)» [2, с. 3-35] і «Педагогічна етика» [3, с. 6-18, 36-46] (авт. Г. Васянович), «Формування моральної свідомості педагога» (авт. Н. Дудник) [6, с. 270-273]. Це питання також розглядалося у праці «Особистісно-зорієнтоване виховання: шляхи реалізації» (авт. І. Бех) [1, с. 8-10].

Дана стаття має на меті дослідження однієї з концепцій правового регулювання механізму реалізації моральної відповідальності педагогів в Україні на основі ідеї запропонованої освітянами періоду Української Народної Республіки.

Сьогодні в Україні існує необхідність реформування системи освіти, її удосконалення і підвищення якості — це одна з найважливіших соціокультурних проблем, яка значною мірою обумовлюється процесами глобалізації і особливо негативними тенденціями, які її супроводжують. Першими негативні тенденції викривлення суспільної свідомості відчули на собі найбільш розвинуті держави світу. Всіх нас лякають повідомлення про випадки насильства у школі, особливо ті випадки, коли таке насильство супроводжувалося застосуванням холодної або вогнепальної зброї, а подекуди і несе в собі людські жертви. Занепокоєння також викликають такі явища, як початок статевого життя у ранньому віці, дитяча проституція, розвиток і розповсюдження дитячої порнографії, збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування тощо. Педагоги, на рівні з іншими учасниками освітньо-виховного процесу, несуть відповідальність за таку ситуацію, і передусім — моральну. І у цій галузі українська національна політико-правова думка має що запропонувати, оскільки в Україні, у період визвольних змагань, коли створили Українську Народну Республіку (далі — УНР), було запропоновано ідею механізму морально-правової відповідальності вчителя.

Під моральною відповідальністю педагога сучасні вчені, зокрема Г. Васянович, розуміють особистісну якість, суть якої полягає в усвідомленні моральної потреби до виконання соціальних норм, а також здатність індивіда вільно прийняти справедливую оцінку скоєних вчинків, давати своїм діям самооцінку з позицій гуманності, чистої совісті. Під перспективним аспектом моральної відповідальності розуміється високе усвідомлення особистістю сучасного і майбутнього розвитку нації і людства, цілеспрямованої, вільної діяльності людини. Педагог будь-якого навчального закладу здійснює моральну відповідаль-

ність у творчому оволодінні знаннями, самовдосконаленні, самореалізації своїх сил і здібностей. Під ретроспективним аспектом моральної відповідальності розуміється відповідальність, яка відображає, як правило, соціально-правові дії стосовно особистості за минулу поведінку, вчинки, за порушення нею вимог соціально-етичних, правових, професійних норм. У цьому значенні відповідальність виступає у двох ролях: з одного боку, вона є засобом реагування суспільства, керівництва освіти на негативну поведінку окремого педагога, а з іншого — засобом попередження можливої негативної поведінки цієї особистості, або інших особистостей у майбутньому.

Оцінка діяльності учителя, його гідності і честі виражається у добрих справах, слові, імені, визнанні його заслуг перед суспільством, керівництвом школи, колегами по роботі, учнями і їх батьками. Адекватна оцінка учителя з боку різних соціальних інституцій є потужною спонукальною силою його подальшої творчої діяльності. І, навпаки, недооцінка реальних заслуг учителя зазвичай призводить до приниження його честі і гідності. В такій ситуації стають можливими гострі суперечності між учителем і суспільством, учителем і адміністрацією навчального закладу, а головне — відбувається духовний розрив із суспільством, оскільки втрачається суспільна й особистісна мета праці. Інструментом моральної відповідальності є совість учителя. Світло совісті вчителя робить його стійким в індивідуальному і суспільному житті, спонукає на створення совісного акту. Форми вияву совісті особистості можуть бути різноманітними. Основними серед них є такі: чиста совість, совість як розкаяння, совість як сумнів, докори совісті, совість-спонука, сором [4, с. 2]. Але у випадку, коли такий інструмент відсутній, починають розвиватися згадані вище деструктивні процеси. І тоді суспільству, а передусім педагогічній спільноті, потрібно втрутитись і притягти такого педагога до моральної-правової відповідальності. Саме ідею механізму такої відповідальності було запропоновано освітянами УНР.

Ідею моральної-правової відповідальності вчителя було сформовано на основі національно-патріотичної організації, яка вела боротьбу за збереження і відродження української культури, духовності, і фактично була неформальним організатором руху за розбудову рідної школи в Україні в перші місяці після демократичної революції. Це було товариство шкільної освіти, засноване І. Стешенком [5, с. 167-168] разом із іншими борцями за українську національну школу [8, с. 460-462]. У статуті товариства було задекларовано його основну мету, яка полягала у розбудові та популяризації української національної школи [11, арк. 1-4 зв.]. Товариство шкільної освіти, будучи приватною інституцією, прагнуло реалізувати завдання державного масштабу, зокрема «ширити серед укр. народу освіту через нижчі, середні й вищі школи з викладовою укр. мовою, де живе українська людність» [7, с. 18], включаючи й територію поза межами України.

У період, коли Українська Центральна Рада (далі — УЦР) УНР створила власний виконавчий орган — Генеральний Секретаріат, а в його структурі Генеральне секретарство освіти як вищий виконавчий орган управління освітою, рада товариства шкільної освіти увійшла до складу Секретарства і, як зазначено у звіті останнього, їх робота йшла паралельно. Секретаріат включив товариство шкільної освіти до свого складу, фактично легалізувавши його діяльність [10, с. 62].

Саме товариство шкільної освіти звернуло увагу на моральний бік роботи освітнього відомства УНР. В останні місяці існування УЦР було запропоновано ідею створення особливого судового органу при Міністерстві народної освіти — «Товариського суду честі». Цей спеціальний орган створювався не при самому Міністерстві, а при товаристві шкільної освіти, що в свою чергу було частиною Міністерства. Був розроблений статут майбутнього органу [9, с. 298-299]. За цим статутом «Товариський суд честі» жодним чином не був підконтрольний чи підзвітний міністерству, а призначався і звітував перед загальними зборами товариства. Суд повинен був мати реальні повноваження як морального осуду винних, так і усунення з учительських посад осіб непридатних і навіть шкідливих для шкільної справи. Основними завданнями цього органу, відповідно до статуту, були:

1. оберігати перед громадою достоїнство титулу (звання) учителя;
2. виховувати в учительській громаді почуття громадянства, солідарності і, загалом, корпоративності [9, с. 298].

По суті, це мав бути орган, покликаний притягати учителів до морально-правової відповідальності, захищати права учнів і високе звання вчителя.

Отже, в процесі дослідження виявлено, що в УНР у період УЦР українськими педагогами було запропоновано кардинально нову концепцію морально-правової відповідальності вчителя.

По-перше, розглядати підготовку фахівця-педагога, яка здійснюється лише на основі новітніх технологій, — означає розвивати лише професійні якості вчителя, а такий підхід є однобічним. Так само як і професіоналізм, необхідними є гуманістичні цінності, духовно-моральні орієнтири і принципи.

По-друге, на основі товариства шкільної освіти при Міністерстві народної освіти УНР доби УЦР було запропоновано механізм моральної відповідальності педагога, який був би корисним і у наш час.

По-третє, «Товариський суд честі» був заснований на принципах публічності, колегіальності і незалежності від виконавчого органу управління освітою. При застосуванні подібної концепції в сучасній практиці необхідно дотримуватись аналогічних принципів.

Використані джерела:

1. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання: шляхи реалізації / І. Бех. — Рідна школа. — 1999. — № 12. — С. 7–11.
2. Васянович Г.П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): автореф. дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 / Г.П. Васянович; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. — К., 1997. — 55 с.
3. Васянович Г.П. Педагогічна етика: [навч.-метод.] / Г.П. Васянович; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Львівський науково-практичний центр, Львівська держ. фінансова академія. — Л.: Норма, 2005. — 343 с.
4. Васянович Г.П. Сучасні аспекти педагогічної етики вчителя / Г.П. Васянович // Проблеми сучасної педагогічної освіти: педагогіка і психологія: зб. наук. праць. — 2005. — Вип. 8. — Ч. 1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2005_8_1/doc_pdf/vasyanovich.pdf.
5. Верстюк В.Ф. Діячі Української Центральної Ради: бібліогр. довідник / В.Ф. Верстюк, Т.С. Осташко; НАН України, Український міжнародний комітет з питань науки і культури. — К.: [б.в.], 1998. — 255 с.
6. Дудник Н.З. Формування моральної свідомості педагога / Н.З. Дудник // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. Випуск 36. — К.: Видавництво: ВІКНУ, 2012. — С. 269–274.
7. Лікарчук І.Л. Міністри освіти України: [монографія]: [у 2 т.] / І.Л. Лікарчук. — К.: Видавець Ешке О.М., 2002. — Т. 1: (1917–1943 pp.). — 328 с.
8. Сірополько С.О. Історія освіти в Україні: [монографія] / С.О. Сірополько; [ред. Ю. Вільчинський, Л. Масенко]; Український Вільний ун-т, Друзі товариства ім. Григорія Ващенка. — К.: Наукова думка, 2001. — 912 с.
9. Статут Товариського Суду честі // Вільна українська школа. — 1918. — № 8-9. — С. 298–299.
10. Кудлай О.Б. Організація, внутрішня структура та завдання народного міністерства освіти УНР / О.Б. Кудлай // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. — К.: Інститут історії України НАН України, 2009. — Вип. 4. — С. 59–88.
11. Центральний державний архів вищих органів влади України, м. Київ Ф. 2581. Генеральне секретарство освіти Української Центральної ради Народне міністерство освіти Української Народної Республіки Оп. 1. Спр. 10. Проекти і положення розроблені міністерством про організацію нової школи і управління освітою в цілому. 83 арк.

Шитий С. І. Механізм реалізації морально-правової відповідальності вчителя в системі освіти Української Народної Республіки.

У статті розглядається питання моральної і морально-правової відповідальності педагога у контексті сучасних глобалізаційних процесів. Досліджується проблема відсутності реального механізму морально-правової відповідальності вчителя у сучасній освітній системі України. Вивчається концепція морально-правової відповідальності педагога періоду української революції. Розглядається можливість застосування подібного досвіду при реформуванні сучасної освітньої системи.

Ключові слова: мораль і етика педагога, моральна відповідальність педагога, морально-правова відповідальність учителя.

Шитый С. И. Механизм реализации нравственно-правовой ответственности учителя в системе образования Украинской Народной Республики.

В статье рассматривается вопрос моральной и морально-правовой ответственности педагога в контексте современных глобализационных процессов. Исследуется проблема отсутствия реального механизма морально-правовой ответственности учителя в современной образовательной системе Украины. Изучается концепция морально-правовой ответственности педагога периода украинской революции. Рассматривается возможность применения подобного опыта при реформировании современной образовательной системы.

Ключевые слова: мораль и этика педагога, моральная ответственность педагога, морально-правовая ответственность учителя.

Shitiy S. The mechanism of moral and legal responsibility of the teacher education system Ukrainian People's Republic.

The article discusses the moral and the moral and legal responsibility of the teacher in the context of current globalization processes. The problem of absence of real mechanisms of moral and legal responsibility of the teacher education system in modern Ukraine. We study the concept of moral and legal responsibility of the teacher Ukrainian revolution period. The possibility of applying this experience in reforming the current education system.

Key words: morality and ethics teacher, teacher moral responsibility, moral and legal responsibility of the teacher.

Рекомендовано до друку кафедрою теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.